

**MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARNI TABIAT BILAN
TANISHTIRISHNING INNOVATSION USULLARI
INNOVATIVE METHODS OF INTRODUCING CHILDREN WITH NATURE IN
PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS**

*Samarqand viloyati Neurobod tumani Maktabgacha va maktab ta'limi bo'limiga qarashli 24- sonli
DMTT deriktori Egamberdiyeva Nozigul Norqul qizi*

Annotatsiya. Bugungi kunda ekologik muammolar global darajaga chiqib, atrof-muhitni muhofaza qilish insoniyatning eng muhim vazifalaridan biriga aylangan. Shunday ekan, ekologik tarbiya va ta'limni erta yoshdan boshlash dolzarb masala hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik ta'lim berish nafaqat ularning tabiatga bo'lgan mehr-muhabbatini shakllantirishga, balki kelajakda ekologik ongli fuqaro bo'lib yetishishiga ham xizmat qiladi. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ekologik ta'limning innovatsion metodlari va samarador yondashuvlari haqida so'z yuritamiz.

Kalit so'zlar: innovatsion, ijodiy rivojlanish, tarbiyaviy faoliyat, o'yin faoliyati, raqamli texnologiyalar, virtual laboratoriyalar, STEM yondashuvi.

KIRISH

Bugungi kunda ta'limning strategik muhim masalalaridan biri yosh avlodni ekologik tarbiyalashdir. "Bilish" ta'lim yo'nalishining mazmuni atrofdagi dunyo ob'ektlari, ularning xususiyatlari va munosabatlari (shakli, rangi, o'lchami, sabab va ta'siri va boshqalar) haqida birlamchi g'oyalarni shakllantirishga qaratilgan. Yer sayyorasi odamlarning umumiy uyi ekanligi, tabiatining o'ziga xos xususiyatlari, mamlakatlar va xalqlarning xilma-xilligi haqida, bolalarning dunyoqarashini kengaytirish zarur.

O'zbekiston Respublikasida ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish, yoshlarni ilmiy faoliyatga keng jalb etish, ilm-fanning innovatsion infratuzilmasini shakllantirish hozirgi kunning dolzarb masalalaridan biridir[1].

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy rivojlanishining muhim sharti innovatsion texnologiyalardan foydalanish hisoblanadi. "Pedagogik texnologiya" tushunchasi o'qitish va tarbiyalashning bir qancha usullari va vositalaridan iborat bo'lgan bir qator psixologik-pedagogik munosabatlarni anglatadi[2].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Mavzuga oid ilmiy adabiyotlar ekologik ta'limning ahamiyati va uning innovatsion yondashuvlari bo'yicha muhim ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, interfaol metodlar va raqamli texnologiyalar bolalarning ekologik tafakkurini shakllantirishda samarali natijalar beradi. Xorijiy va mahalliy manbalarga tayangan holda ekologik ta'lim bo'yicha ilg'or tajribalar o'rganildi. Xususan, ekologik pedagogika va texnologik ta'lim usullari bo'yicha ilmiy maqolalar ham chuqur tahlil qilindi. Sherzod Ibroimov va Munisa Fatxullayevalar maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni tabiat bilan tanishtirishning ahamiyati va usullari haqida ilmiy ish olib borganlar. Ularning tadqiqotida bolalarga tabiatni sevdirish va undan oqilona foydalanishni tushuntirish zarurligi ta'kidlangan. Iroda Rajabova "Tabiat bilan tanishtirish nazariyasi va texnologiyalari" nomli o'quv

qo'llanma muallifi bo'lib, u maktabgacha ta'lim yo'nalishidagi talabalarga bolalarni tabiat bilan tanishtirish usullari va texnologiyalari haqida batafsil ma'lumot beradi. O'.U. Hasanboyeva, X. Jabborova va Z. Nodirovalar "Tabiat bilan tanishtirish metodikasi" nomli o'quv qo'llanma yaratgan bo'lib, unda bolalarni tabiat bilan tanishtirishning metod va usullari haqida batafsil yoritilgan. Munisa Mirafzalovna Topilova ilmiy ishida maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarni tabiat bilan tanishtirishning tamoyillari va usullari haqida so'z boradi. Sayyora Toshtemirovna Azimova maktab o'quvchilari va talabalarida ekologik madaniyatni shakllantirish bo'yicha tadqiqotlar olib borgan.

NATIJA VA MUHOKAMA

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun tabiat dunyosini o'rganish nafaqat qiziqarli, balki muhim hamdir. Chunki bu yoshda ularning ekologik ong va tabiatga nisbatan hurmat hissi shakllanadi. An'anaviy metodlar (sayohatlar, rasm chizish, hikoyalar aytib berish) bugungi kun talablari uchun yetarli emas. Shuning uchun ta'lim jarayoniga innovatsion yondashuvlar kiritilishi muhim ahamiyatga ega[3].

Ekologik ta'lim bo'yicha maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashning asosiy maqsadi quyidagilardan iborat: har bir bolada tabiatga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish zarurligiga ishonchni shakllantirish; atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha bilimlarni etarli darajada idrok etish va ko'nikmalarni rivojlantirish istagi; ekologik madaniyatning jahon darajasiga kirish. Bu maqsadni amalga oshirish uchun ilmiy ishlab chiqilgan tamoyillarga asoslangan ekologik ta'limning kompleks tizimini barpo etish zarur.

Ekologik ta'lim jarayonida maktabgacha yoshdagi bolalarning tabiat bilan o'zaro munosabati bolaning psixikasini, harakat faoliyatini rivojlantiradi va uni jismonan kuchli va sog'lom qiladi.

Bolalarda ekologik madaniyat asoslarini shakllantirishdan maqsad barkamol, savodli, ijodiy faol va ijtimoiy moslashgan, tashqi dunyoni his qilish va tushunish, tabiatga sezgir va mehr bilan munosabatda bo'lish, uni qadrlash va himoya qilish qobiliyatiga ega shaxsni tarbiyalashdan iborat.

Belgilangan maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalarni hal qilish kerak:

Tarbiyaviy - jonli kognitiv qiziqishni uyg'otish, yashab turgan joyining atrofdagi tabiiy dunyosiga qiziqish. Bundan tashqari, ta'lim vazifasini amalga oshirish uchun ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari - tarbiyachilar, bolalar, ota-onalarning ekologik tarbiyasiga qaratilgan axborot ishlari talab qilinadi (ushbu tartibda: o'qituvchi o'z malakasini oshiradi, bolalar bilan mashg'ulotni tashkil qiladi, ta'lim jarayonini takomillashtirishni ta'minlaydi. ota-onalarning axborot savodxonligi), tabiat bilan sub'ektiv va pragmatik bo'lmagan munosabatlarning ichki madaniyatini rivojlantirish.

Rivojlantiruvchi - atrof-muhitni muhofaza qilishda ongli faoliyat ko'nikmalarini rivojlantirish.

Tarbiyaviy - ekologik tafakkurni rivojlantirish, hissiy-motivatsiya sohasini takomillashtirish, axloqiy tarbiya va qadriyat yo'nalishlarini shakllantirish[4].

Bolalar ekologik bilim va ko'nikmalarni nafaqat maxsus tashkil etilgan darslarda, balki sayr, ekskursiya, o'yin va tadqiqot faoliyati, kitob mutolaasi, tasviriy san'at va musiqa darslarida ham egallaydi. Bolalar bog'chasida bo'lishning har bir kuni qiziqarli va voqealarga boy bo'lishini ta'minlash uchun ekologik ta'lim vazifasini amalga oshirishda innovatsion texnologiyalar va bolalar faoliyatining barcha turlariga kompleks yondashuv qo'llaniladi.

O'yin faoliyati

Bolalar uchun o'yinlar atrof-muhitni o'rganish usuli, ular yashayotgan va ular o'zgartirishi va o'zgartirishi mumkin bo'lgan dunyoni tushunish yo'lidir.

Rolli o'yinlarning mazmuniga ekologik xarakter berilishi mumkin: "O'rmonga sayohat (kuz, bahor va boshqalar)", "Neptun qirolligiga sayohat", "Tulkinikiga tashrif buyurish (qunduz, ayiq va

boshqalar)”. Boshqotirma o‘yinlar, eksperimental o‘yinlar, tadqiqot o‘yinlari odamlarning hayoti va mehnati, tabiat holati va uning o‘zgarishlari haqida yangi taassurotlar beradi; tabiatga qiziqish uyg‘otish va unga nisbatan qadriyatli munosabatni rivojlantirish; mustaqillik, tashabbuskorlik, hamkorlik, mas‘uliyat va to‘g‘ri qaror qabul qilish qobiliyatini namoyon qilish uchun imkoniyatlar yaratadi[6].

Loyiha faoliyati va keys texnologiyasi

Keys texnologiyasi - bu vaziyat yoki muayyan ishni tahlil qilish, biznes o‘yini. Uning asosiy maqsadi turli muammolarni tahlil qilish va yechim topish qobiliyatini, shuningdek, axborot bilan ishlash qobiliyatini rivojlantirishdir. Uning loyiha faoliyatidan farqi shundaki, u real yoki xayoliy vaziyatlarga asoslangan, bilim olishga emas, balki yangi sifat va ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan qisqa muddatli o‘qitish uchun interfaol texnologiyadir. Loyiha faoliyatiga ishning kiritilishi bilan bolalarning o‘zlari muammoli vaziyatni topadilar, bolalarning mustaqilligi va tashabbusi faol rivojlanadi.

Ekologik teatr (ekologik mavzudagi ertaklar, afsonalar)

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun noan‘anaviy ekologik ta‘lim shakllaridan biri bu ekologik teatr bo‘lib, u kollektivizm va mas‘uliyat hissini rivojlantirishga yordam beradi, axloqiy xulq-atvor tajribasini shakllantiradi, shaxsning ma‘naviy va axloqiy rivojlanishiga ta‘sir qiladi. Bu bolalarni ekologik ta‘lim va tarbiyalashning innovatsion shakllaridan biridir. Innovatsion, chunki bolalar atrof-muhitni muhofaza qilish faoliyatini targ‘ib qiluvchi targ‘ibot mazmuniga ega qo‘shiqlar, raqslar va qo‘shiqlarni o‘z ichiga olgan kostyumli teatrlashtirilgan spektakllar orqali atrof-muhit muammolarini ochib beradi.

Musobaqalar, viktorinalar, o‘yin-kulgilar, ekologik bayramlar

“O‘rmon sayli”, “Biz tabiat do‘stlarimiz”, “Yer kuni”, “Salom, Oltin kuz” kabi ekologik xarakterdagi tanlovlar, viktorinalar, ko‘ngilochar tadbirlar va bayramlarni o‘tkazish ham bolalarda o‘zini tabiatning bir bo‘lagi sifatida his qilishiga yordam beradi. Bolalar nafaqat bir-birining oldida, balki bunday tadbirlarning ishtirokchisi bo‘lgan ota-onalari oldida ham chiqishdan zavqlanadilar.

Atrof-muhitni muhofaza qilish tadbirlari

Tadbirlar davomida maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyat ko‘nikmalari va faol hayotiy pozitsiyasi shakllanadi. Tadbirlar ota-onalar jamoasi o‘rtasida yaxshi ekologik targ‘ibot vazifasini o‘tamoqda. Bolalar ota-onalarning munosabatini, tadbirning tashkil etilishini ko‘radilar va unda o‘zlari qatnashadilar.

Va eng muhimi, atrof-muhitni muhofaza qilish kampaniyalarida bolalarga odamlarning ekologik savodsiz harakatlarining oqibatlarini yaxshilash va tuzatish imkoniyati ko‘rsatiladi va ularga imkoniyat beriladi[7]. Har qanday harakatning natijasi bolalarning samarali faoliyatidir.

Aynan maktabgacha yoshdagi bolalar atrof-dagi dunyoni o‘rganish istagi bilan o‘z ona yurtlariga nisbatan axloqiy pozitsiyani rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar yaratadilar.

Ekologik ta‘lim va tarbiyaga innovatsion yondashuvni eksperimental faoliyat uchun to‘garaklar yaratish deb hisoblash mumkin, bu yerda bolaga eksperiment jarayonida kognitiv, hissiy, ijtimoiy va vosita faolligini namoyish qilish uchun to‘liq erkinlik beriladi. Yosh tabiatshunoslar yo‘nalishidagi klub ishi hissiy-motivatsiya sohasini, axloqiy tarbiyani va qadriyat yo‘nalishlarini shakllantirishni yaxshilaydi.

Pedagogik faoliyatimizda (suhbatlar, kuzatishlar, adabiyotlarni o‘qish, tekshirish, to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘quv faoliyati, amaliy faoliyat) ekologik ta‘limning an‘anaviy shakl va usullari bilan bir qatorda

innovatsion shakl va usullardan ham foydalanamiz. Quyida biz taklif etayotgan maktabgacha yoshdagi bolalarni ekologik ta'limning turli innovatsion yo'nalishlariga misollar keltiramiz.

Raqamli texnologiyalar va virtual laboratoriyalar

AR (augmented reality) va VR (virtual reality) texnologiyalaridan foydalanish. Bolalarni tabiat bilan tanishtirishda AR va VR texnologiyalari orqali realistik interfaol muhit yaratish mumkin. Bu texnologiyalar yordamida bolalar o'zlari sezmaganda ekologik muammolar va tabiatning turli jihatlarini o'rganishadi. Masalan, VR orqali o'rmon ekotizimlarini sayohat qilish yoki AR yordamida turli o'simlik va hayvonlarning xatti-harakatlarini kuzatish mumkin.

Mobil ilovalar orqali interfaol ekologik ta'lim. Mobil ilovalar orqali bolalar tabiat bilan bog'liq bilimlarni o'zlashtirishi osonlashadi. Masalan, ekologik ta'limga mo'ljallangan ilovalar orqali hayvonlarning yashash muhitini o'rganish, ekologik o'yinlar o'ynash va tajribalar o'tkazish mumkin.

Virtual ekotizim modellarini yaratish va kuzatish. Kompyuter dasturlari va interfaol modellar orqali bolalar ekotizimlarning o'zgarishini kuzatishlari mumkin[8]. Masalan, iqlim o'zgarishining o'rmonlarga ta'sirini yoki suvning ifloslanish natijasidagi ekologik muammolarni virtual muhitda ko'rib chiqish orqali tushunish osonlashadi.

STEM yondashuvi asosida ekologik ta'lim

Qayta ishlash va chiqindilarning kamaytirilishi mavzusida tajribalar o'tkazish. Bolalar chiqindilarning qayta ishlanish jarayonini o'z ko'zi bilan ko'rishlari uchun kichik tajribalar o'tkazish mumkin. Masalan, plastik va organik chiqindilarni ajratib, ularning parchalanish jarayonini kuzatish orqali ekologik muammolar haqida tushuncha hosil qilishadi.

Bolalar bog'chasida kichik biologik laboratoriyalar tashkil etish. Bolalar o'z bog'larida o'simliklarni parvarish qilish, suv sifati bo'yicha tadqiqotlar o'tkazish orqali ilmiy bilimlarni amaliyotda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Suv va havo sifati bo'yicha oddiy tajribalar orqali bolalarni ekologik jarayonlar bilan tanishtirish. Bolalarga havoning ifloslanishi va suvning tarkibi haqida tushuncha berish uchun oddiy tajribalar o'tkazish mumkin. Masalan, suvdagi iflosliklarni filtrlash tajribasi orqali suvni tozalash jarayonini o'rganish mumkin.

Ekologik loyihalar va amaliy mashg'ulotlar

"O'z bog'ingni yarat" loyihasi. Bolalar o'zlari kichik bog' yaratib, o'simliklarni ekib, ularga g'amxo'rlik qilishadi. Bu ularda tabiatga mehr uyg'otadi va bog'dorchilik haqida dastlabki tushunchalarni shakllantiradi.

O'simliklar parvarishi va bog'dorchilik faoliyatlari. Bolalar o'simliklarni ekib, ularni parvarish qilish orqali ekologik muhitga ta'sirni tushunishadi va mas'uliyat hissi oshadi.

Hayvonot dunyosini o'rganish uchun ekologik hududlarga sayohatlar. Bolalar uchun tabiat qo'riqxonalari va bog'larga sayohatlar uyushtirish orqali ularning tabiat bilan bevosita tanishuvini ta'minlash mumkin.

Ekologik ertaklar va interfaol hikoyalar

Bolalar uchun ekologik muammolar haqida ertaklar yozish. Ekologik ertaklar orqali bolalar tabiatni asrashning ahamiyatini tushunishadi va uni himoya qilishga intilishadi.

Multifilmlar orqali ekologik ta'limni rivojlantirish. Tabiat muhofazasi mavzusidagi multfilmlar orqali ekologik muammolarni bolalarga tushuntirish osonlashadi.

Drama va teatr orqali bolalarga ekologik vaziyatlarni jonlantirish. Ekologik mavzularda spektakllar tashkil etish orqali bolalar o'zlarini muammolar ichida his qilishadi va ularga yechim topish yo'llarini izlaydilar.

Ota-onalar bilan hamkorlikdagi ekologik loyihalar

Oilaviy ekologik loyihalar (masalan, chiqindilarni ajratib yig'ish loyihasi). Ota-onalar va bolalar birgalikda ekologik loyihalar tashkil qilib, ekologik mas'uliyatni kuchaytirishlari mumkin.

Ota-onalar uchun ekologik seminar va vebinarlar. Ota-onalar uchun ekologik ta'lim bo'yicha seminar va vebinarlar tashkil etish orqali ularning ekologik masalalarga e'tiborini oshirish mumkin. Ekologik bilimlarni o'zlashtirib, maktabgacha yoshdagi bolalar o'zlarining konstitutsiyaviy xususiyatlarini - tirik mavjudotlarning jismoniyligini va hayotning doimiy qiymatini bilib oladilar. Bu axloqni, shaxsning ma'naviyatini, tabiatni estetik idrok etishni yaxshilaydi va insonning atrofdagi dunyo bilan o'zaro munosabati etikani shakllantiradi. Kognitiv qobiliyatlarni, kuzatishni, kognitiv qiziqishni, xatti-harakatlarning oqibatlarini tushunish qobiliyatini, tabiatdagi xatti-harakatlar qoidalarini va normalariga rioya qilish muhimligini anglash qobiliyatini oshirish imkoniyati ortadi.

XULOSA

An'anaviy va yangi yondashuvlar taqqoslanib, texnologiyalar, ekologik loyihalar, interfaol o'yinlar hamda eksperimental ta'limning ahamiyati yoritildi. Bolalarning ekologik savodxonligini oshirishda innovatsion metodlarning samaradorligi ilmiy asoslangan dalillar bilan tasdiqlandi. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik ta'lim berish nafaqat ularning tabiat haqidagi bilimlarini oshiradi, balki ekologik mas'uliyat hissini ham shakllantiradi. Innovatsion metodlar yordamida ta'lim jarayoni yanada samarali va qiziqarli bo'ladi. Kelajak avlodni ekologik jihatdan ongli va mas'uliyatli shaxs sifatida tarbiyalash uchun bunday yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.I.V. Grosheva, L.G.Yevstafeva, D.T.Maxmudova, Sh.B.Nabixanova, S.V.Pak, G.E.Djanpeisova "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi T: 2022.
2. F.Qodirova, SH. Toshpo'latova, M.A'zamova. "Maktabgacha pedagogika".- T., "Ma'naviyat". 2019 y.
3. Sh.A. Sodiqova "Maktabgacha pedagogika". "Tafakkur sarchashmalari" T.: 2013 y.
4. N.M. Qayumova "Maktabgacha pedagogika", "TDPU" nashriyoti T.: 2013 y
5. B.X. Xodjayev. Umumiy pedagogika. Darslik. – T.: "Sano-standart", 2017 y.